

Democracy at Work: Contract, Status and Post-Industrial Justice

Autori: Ruth Dukes & Wolfgang Streeck

Budućnost rada već godinama unazad ostaje neiscrpna tema akademskih radnika i radnica. Iako se o radu može govoriti iz pera raznih autora i autorki u različitim naučnim disciplinama, gotovo po pravilu tema tržišta rada i radničkih prava dobija na značaju nakon velikih društveno-ekonomskih kriza. To je važno i za krize u minulome veku, a važi i za najveće krize 21. veka (svetska finansijska kriza 2008. godine, te društveno-ekonomsko-politička kriza pandemije virusa COVID-19 iz 2020. godine). Ipak, profesor radnog prava na Univerzitetu u Glazgovu, Ruth Dukes, i nemački sociolog i profesor Univerziteta u Kelnu, te bivši direktor Max Planck Institute for the Study of Societies, podvlače da njihova najnovija monografska studija „Democracy at Work: Contract, Status and Post-Industrial Justice“ nije samo još jedna u nizu knjiga o budućnosti rada. Monografija koja je pred čitaocima nudi kritičku perspektivu odnosa rada, demokratije i socijalne pravde u 21. veku i pruža uvid u izazove sa kojima se suočavaju radnici i kreatori politike u savremenom neoliberalnom obliku kapitalizma.

Problematizujući savremeni neoliberalni oblik kapitalističke regulacije društvenih odnosa, autori osvetljavaju odnos demokratije i rada u kontekstu promene prirode rada i zaposlenja. Pitanje i problematizovanje savremenih oblika rada i društvenog položaja radnika nije novo. Ono što potpisnici monografske studije donose novo jeste (pokušaj) odgovora na pitanje da li je moguće pronaći „lek za tegobe neoliberalnog režima rada i kako ih tačno osmisliti i primeniti“? Drugim rečima, akcent se stavlja na zakon o radu i radno pravo, odnosno ulogu koju bi (novi) oblik normativnog regulisanja radno-pravnih odnosa mogao da ima na savremenom (svetskom) tržištu rada. Ipak, pitanje radnog prava autori ne posmatraju izolovano od političkog i ekonomskog društvenog podsistema.

Tradicionalni radni odnosi (tzv. standardni radni odnosi), koji su obeležili posleratne decenije i države socijalnog staranja, zasnovani na dugoročnim ugovorima i stabilnoj sigurnosti zaposlenja, sedamdesetih i osamdesetih godina dvadesetog veka sa neoliberalnim zaokretom, ustupili su mesto nesigurnijim

oblicima rada, kao što su privremeni i povremeni rad. Novi radni aranžmani stavljaju radnike u višestruko nepovoljni položaj, podrivaju mehanizme socijalne zaštite i pregovaračku moć radnika. Dodatno, erozija tradicionalnog radnog odnosa dovela je i do krize demokratije, vele autori, pošto glasovi radnika nisu adekvatno zastupljeni u procesima donošenja odluka. Demokratija na radnom mestu, kakvom smo je do sada poznavali, deo je prošlosti. Radni odnosi regulisani su bezbrojnim varijantama ugovora o radu, koji gotovo bez izuzetka legalizuju eksploataciju radnika, a radnu snagu fragmentišu i atomizuju. Drugim rečima, sam *ugovor* je neraskidivo povezan sa i oblikuje društveni *status* radnika, koji deluje u sinergiji sa strukturnom pozicijom radnika, a koja je, opet, usklađena sa društvenim i ekonomskim resursima koji na različite načine ograničavaju ili omogućavaju društveno delanje.

Da bi društvo odgovorilo na ove izazove, autori predlažu novi pristup industrijskim odnosima koji naglašava ulogu kolektivnog pregovaranja u oblikovanju uslova rada. Aksiom od kojeg autori polaze jeste da postoje zajednički interesi koje radnička klasa deli. Radničku klasu čine pojedinci koji dele tzv. proletersko stanje. *Proletersko stanje* (eng. proletarian condition) podrazumeva „poziciju u društvenoj strukturi koja izaziva specifičnu anksioznost koju nazivamo proleterskom, što odražava dve vrste strukturalne nesigurnosti: prvo, poziciju na tržištu rada koja vas čini zavisnim od pronalazjenja nekoga ko će kupiti vaš rad i, drugo, poziciju u organizacionoj hijerarhiji proizvodnje koja vam ne dozvoljava da neizvesnost vaše tržišne situacije prenosite na one ispod vas (...) U proleterskom stanju, postoji stalno prisutan rizik da ekonomske promene mogu poremetiti vezu između zaposlenja i prihoda, lišavajući vas sredstava za život, vašeg uobičajenog načina života, poštovanja drugih, sposobnosti da vaspitavate svoju decu na način koji omogućava da izrastu u punopravne članove zajednice“ (str. 16).

U argumentaciji za ponovno uspostavljanje demokratije na radnom mestu, autori u prvom poglavlju otvaraju pitanje o značaju radnog prava u kapitalističkim radnim odnosima. U tom pogledu, podsećaju na dva velika teorijska priloga koji se bave zakonskom regulativom ugovaranja rada. Prva je analiza prava i društva koju je razvio američki sociolog Philip Selznick, dok je druga kritička društveno-pravna tradicija koja je evoluirala 1920-ih u Vajmarskoj Nemačkoj pod intelektualnim vođstvom Hugo Sinzheimer. Kao temelje na koje se naslanjaju u svojoj daljoj analizi, Dukes i Streeck podsećaju da su njihovi predstavnici, sa svojim različitim pristupima, pokušali da problematizuju pitanje „kako se nešto poput moralnog jedinstva, zajedničkog osećaja pravde i pravičnosti, može pojaviti u kapitalističkoj političkoj ekonomiji regulisanoj zakonom“ (str. 24).

Zasebno poglavlje posvećeno je usponu i padu radnog prava prema kojem su radnici i sindikati bili na vrhuncu moći u kapitalističkoj ekonomiji. Autori problematizuju aktuelnost koncepta industrijskog državljanstva (eng. industrial citizenship), referišući na prava i obaveze koje pojedinci imaju u vezi sa svojim radom i zaposlenjem. Koncept je usko povezan sa razvojem radničkih sindikata i

drugih organizacija za kolektivno pregovaranje, koje su nastojale da zaštite prava i interese radnika pred industrijalizacijom i kapitalističkom eksploatacijom. Kroz kolektivno pregovaranje, radnici su mogli da pregovaraju o boljim platama, beneficijama i uslovima rada i da ostvare svoja prava kao građani na radnom mestu. U današnje vreme, sa sve nesigurnijim zaposlenjima autori otvaraju pitanje novih oblika industrijskog državljanstva. Ne zaboravljajući da u jednačinu uključe posledice globalizacije, liberalizacije i digitalizacije (uključujući i podelu na kapitalistički centar i periferiju, te posledično i radnike centra i periferije), autori u narednom poglavlju ispituju aktuelne trendove u oblastima radnih odnosa i radnog prava kroz empirijsko istraživanje „četiri arhetipska radnika u trećoj deceniji dvadeset prvog veka: gig radnike, skladištare u Amazon-u, negovateljice i univerzitetske profesore“ (str. 72). Sagledavanje njihovih radnih odnosa kroz okvir ugovora i statusa slikovito pokazuje složenost savremenih društvenih odnosa.

Naposletku, autori otvaraju i pitanje post-industrijske pravde. Zalažu se za uspostavljanje *postindustrijskog društvenog ugovora* koji bi proširio socijalnu zaštitu na sve radnike, bez obzira na njihov radni status. Postindustrijska pravda za potpisnike monografije je vizija pravde koja je prilagođena stvarnosti post-industrijske ere i podrazumeva preispitivanje uloge države i tržišta u regulisanju rada i zapošljavanja. Koncept predstavlja poziv na akciju kreatorima politika i naučnicima da ponovo promisle tradicionalne pojmove pravde i jednakosti u svetlu izazova koje savremeni kapitalizam nudi. Demokratija je takođe ugrožena koncentracijom ekonomske moći u rukama (nevelike) elite, što podriva sposobnost građana da oblikuju ekonomsku politiku i donošenje odluka, te da utiču i na svoje radne uslove i pregovaranja. Stoga je, po mišljenju autora, neophodan participativniji i demokratskiji pristup ekonomskom i društvenom upravljanju, koji bi osigurao da interesi radnika i običnih građana budu zastupljeni u ekonomskom donošenju odluka.

Dr Aleksandra Marković*

---

* Naučna saradnica, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, Srbija.
E-mail: aleksandra.markovic1@hotmail.com